

Vai trò của Heydar Aliyev đối với quan hệ Việt Nam - Azerbaijan và triển vọng trong thời gian tới

TS. PHẠM LÊ DẠ HƯƠNG

Học viện Báo chí và Tuyên truyền; Email: dahuong88@gmail.com

Nhận ngày 25 tháng 2 năm 2024; chấp nhận đăng tháng 4 năm 2024.

Tóm tắt: Việt Nam và Azerbaijan có mối quan hệ ngoại giao lâu đời được dày công xây dựng và vun đắp suốt hơn nửa thế kỷ qua. Cộng hòa Azerbaijan và Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam chính thức thiết lập quan hệ ngoại giao vào tháng 9/1992. Tuy cách xa nhau về địa lý, nhưng nhân dân Việt Nam và Azerbaijan luôn dành cho nhau những tình cảm đặc biệt để cùng nhau vượt qua muôn vàn thử thách của lịch sử, biến động của thời gian để hun đúc nên tình hữu nghị truyền thống đặc biệt giữa hai dân tộc ngày hôm nay. Để đạt được điều đó, không thể không kể tới vai trò của Heydar Aliyev, cựu Tổng thống Azerbaijan, người đã đặt nền móng cho mối quan hệ hữu nghị này. Heydar Aliyev là một nhà lãnh đạo và chính trị gia quyền lực, được nhận định là người đã tạo nên lịch sử hiện đại của Azerbaijan, trở thành một huyền thoại thực sự trong thời đại của ông. Những đóng góp của Heydar Aliyev đối với quan hệ Việt Nam - Azerbaijan đến nay vẫn còn nguyên giá trị và triển vọng trong thời gian tới.

Từ khóa: Heydar Aliyev, quan hệ Việt Nam - Azerbaijan.

Abstract: Vietnam and Azerbaijan have a longstanding diplomatic relationship that has been carefully cultivated and nurtured for over half a century. The Republic of Azerbaijan and the Socialist Republic of Vietnam officially established diplomatic relations in September 1992. Despite their geographical distance, the people of Vietnam and Azerbaijan have always held special sentiments for each other, overcoming countless historical challenges and the passage of time to forge a deep-rooted friendship between the two nations today. To achieve this, we cannot overlook the role of Heydar Aliyev, former President of Azerbaijan, who laid the foundation for this friendship. Heydar Aliyev was a powerful leader and statesman, credited with shaping Azerbaijan's modern history and becoming a true legend in his era. Heydar Aliyev's contributions to the Vietnam - Azerbaijan relationship remain valuable and promising for the future.

Keywords: Heydar Aliyev, Vietnam - Azerbaijan relationship.

1. Những yếu tố tác động và một số đặc trưng chính sách đối ngoại của Heydar Aliyev

Azerbaijan là quốc gia nằm tại Tây Á thuộc vùng Kavkaz, giáp với Liên bang Nga ở phía Bắc, Gruzia ở phía Tây bắc, Armenia ở phía Tây và Iran ở phía Nam. Từ năm 1922 đến 1991, Azerbaijan là một nước cộng hòa thuộc Liên

bang Cộng hòa Xã hội chủ nghĩa Xô viết. Sự tan rã của Liên Xô vào năm 1991 đã có tác động đáng kể tới Azerbaijan cũng như nhiều nước cộng hòa khác thuộc Liên Xô cũ. Ngày 30/12/1991, Azerbaijan tuyên bố độc lập khỏi Liên Xô, đánh dấu khởi đầu một kỷ nguyên mới đối với đất nước này. Tình hình ở Azerbaijan năm

1992 được đánh dấu bằng tình trạng hỗn loạn, với nhiều thách thức bên trong và bên ngoài mà quốc gia mới độc lập này phải đối mặt.

Trước tiên, Azerbaijan đã trải qua thời kỳ chuyển đổi chính trị sau khi giành độc lập. Tổng thống đầu tiên của đất nước, Ayaz Mutallibov, từ chức vào năm 1992, và bối cảnh chính trị được đặc trưng bởi sự bất ổn và xung đột nội bộ. Và khoảng trống quyền lực này đã góp phần gây ra xung đột nội bộ. Bối cảnh chính trị được đánh dấu bằng sự thiếu quản lý và thẩm quyền hiệu quả. Hàng loạt xung đột xảy ra như Nagorno - Karabakh, Nakhchivan, xung đột sắc tộc, tranh chấp chính trị, khủng hoảng nhân đạo. Bên cạnh đó, quá trình chuyển đổi từ nền kinh tế kế hoạch hóa tập trung sang nền kinh tế định hướng thị trường đã gây ra những thách thức kinh tế, bao gồm siêu lạm phát và thiếu hụt hàng hóa cơ bản.

Trong bối cảnh đó, Heydar Aliyev với tư cách là một nhân vật nổi bật trong phe đối lập với chính phủ Ayaz Mutallibov đã tạo được những dấu ấn trong hoạt động chính trị của mình. Trong khoảng thời gian từ năm 1969 đến năm 1982, ông đã từng giữ chức vụ Bí thư thứ nhất Đảng Cộng sản nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Xô viết Azerbaijan. Năm 1987, ông từ chức để phản đối chính sách của Liên Xô về vấn đề Nagorno - Karabakh. Năm 1993, ông được bổ nhiệm làm Chủ tịch Hội đồng tối cao nước Cộng hòa Azerbaijan và sau đó được bầu làm Tổng thống, đưa Azerbaijan trở lại ổn định về chính trị và cải cách kinh tế. Năm 1998, ông tái đắc cử và đóng vai trò quan trọng trong việc củng cố vị thế quốc tế của Azerbaijan, tập trung vào phát triển kinh tế, đặc biệt là trong lĩnh vực năng lượng.

Triết lý về chủ nghĩa Azerbaijan được Heydar Aliyev đưa ra xác định vị trí của Azerbaijan trong thế giới hiện đại, tạo cơ sở vững chắc cho sự đoàn kết của người Azerbaijan trên thế giới như một nền tảng tư tưởng cho quốc gia. Một số quan điểm cơ bản của ông về chủ nghĩa dân tộc có liên

quan trực tiếp tới chính sách đối ngoại của ông như: đoàn kết dân tộc, độc lập chủ quyền, phát triển kinh tế, đa văn hóa, bảo tồn bản sắc dân tộc, ổn định chính trị, hiện đại hóa. Trong đó, để đạt được độc lập chủ quyền ông chủ trương củng cố vị thế đất nước trên trường quốc tế, giảm ảnh hưởng của nước ngoài trong vấn đề nội bộ.

Chính sách đối ngoại "đa chiều" (multi vector) của Heydar Aliyev theo đuổi chính sách đối ngoại thực dụng và cân bằng, tìm kiếm mối quan hệ tốt đẹp với các nước láng giềng và tham gia ngoại giao quốc tế để thúc đẩy lợi ích của Azerbaijan. Ông cho rằng: "Chính sách đối ngoại là một trong những yếu tố đảm bảo nền độc lập của Azerbaijan. Để có thể đảm bảo sự công nhận của nước này là một quốc gia độc lập trên cơ sở thực tế, trên quy mô toàn cầu, Azerbaijan cần có một chính sách đối ngoại lành mạnh - một chính sách chu đáo, có tầm nhìn, kết nối Azerbaijan với cộng đồng toàn cầu và đảm bảo mối quan hệ của Azerbaijan với tất cả các quốc gia"⁽¹⁾. Do đó, trong nhiệm kỳ của mình từ 1993 - 2003, ông đã thiết lập quan hệ hữu nghị với tất cả các quốc gia, đặc biệt là với các trung tâm quyền lực khu vực, tham gia vào quá trình hội nhập quốc tế, thiết lập hệ thống an ninh khu vực và toàn cầu, đồng thời giải quyết các vấn đề toàn cầu như cuộc chiến chống khủng bố, bảo vệ môi trường,...).

Những quan điểm này chính là nền tảng cho chính sách đối ngoại của Azerbaijan đối với Việt Nam.

2. Đóng góp của Heydar Aliyev cho quan hệ Việt Nam - Azerbaijan

Nhắc tới vai trò của Heydar Aliyev trong quan hệ Việt Nam - Azerbaijan, trước tiên phải nhắc tới thiện cảm của ông dành cho Việt Nam. Thiện cảm này đã được hình thành từ thập niên 80, Heydar Aliyev lúc đó đang giữ vị trí quan trọng trong bộ máy Đảng và Nhà nước Liên Xô đã ký nhiều văn bản nhà nước liên quan đến việc hỗ trợ cho Việt Nam cũng như có tiếng nói mạnh mẽ ủng hộ quan hệ Liên Xô - Việt Nam. Khi

Heydar Aliyev đang giữ chức Bí thư thứ nhất của nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Xô viết Azerbaijan đã đích thân bay về Baku đón tiếp, bày tỏ tình cảm hữu nghị với phái đoàn Việt Nam do đồng chí Lê Duẩn dẫn đầu sang dự Đại hội 26 Đảng Cộng sản Liên Xô năm 1981; hay trong chuyến thăm chính thức Việt Nam năm 1983 khi đó là Ủy viên Bộ Chính trị Đảng Cộng sản Liên Xô, Phó Chủ tịch thứ nhất Hội đồng Bộ trưởng Liên Xô (tức Phó Thủ tướng Liên Xô). Đây chính là nền tảng giúp cho việc thúc đẩy quan hệ giữa hai quốc gia phát triển bền vững.

Sau chuyến thăm, các trường đại học của Azerbaijan đã tiếp nhận hơn 5.000 sinh viên, nghiên cứu sinh tới học tập tại quốc gia này. Ngoài ra, nhiều chuyên gia mới của Azerbaijan đã được cử đến Việt Nam để giúp xây dựng lại cơ sở hạ tầng và ngành công nghiệp dầu mỏ đang bị chiến tranh tàn phá. Thiệt cảm này cũng tiếp tục được truyền lại cho đời Tổng thống tiếp theo của Azerbaijan là Ilham Aliyev cũng chính là con trai của Heydar Aliyev.

Bên cạnh đó, có thể nói tới vai trò của Heydar Aliyev trong quan hệ Việt Nam - Azerbaijan trên một số lĩnh vực như:

Trên lĩnh vực chính trị - ngoại giao, nhiệm kỳ tổng thống của Heydar Aliyev chứng kiến việc thiết lập quan hệ ngoại giao giữa Azerbaijan và Việt Nam. Quan hệ ngoại giao được thiết lập vào ngày 23/9/1992, ngay sau khi Azerbaijan tuyên bố độc lập.

Trên lĩnh vực kinh tế, trong nhiệm kỳ tổng thống của Heydar Aliyev, nhiều nỗ lực đã được thực hiện nhằm thúc đẩy hợp tác kinh tế giữa Azerbaijan và Việt Nam. Những nỗ lực này bao gồm việc khám phá các cơ hội thương mại và quan hệ đối tác kinh tế, đặc biệt là trong lĩnh vực năng lượng. Nguồn năng lượng quan trọng của Azerbaijan được Việt Nam quan tâm và các cuộc thảo luận về tiềm năng hợp tác năng lượng đã diễn ra.

Về trao đổi văn hóa và giáo dục, trao đổi văn

hóa và giáo dục giữa Azerbaijan và Việt Nam được khuyến khích trong nhiệm kỳ tổng thống của Heydar Aliyev. Những trao đổi này đã giúp thúc đẩy sự hiểu biết lẫn nhau và kết nối nhân dân giữa hai nước.

Chính quyền Heydar Aliyev cũng hỗ trợ Việt Nam trên nhiều diễn đàn và tổ chức quốc tế. Cả hai nước đều chia sẻ lợi ích chung trong việc thúc đẩy hòa bình, ổn định và phát triển kinh tế ở khu vực của mình và trên thế giới.

3. Một số thành tựu và triển vọng của quan hệ Việt Nam - Azerbaijan

Quan hệ chính trị ngày càng được củng cố thông qua trao đổi thường xuyên ở tất cả các cấp, kể cả cấp cao hai nước cũng phối hợp lập trường và hành động ngày càng chặt chẽ, hiệu quả tại các diễn đàn khu vực và quốc tế. Cho đến nay, giữa hai nước đã diễn ra 2 chuyến thăm cấp cao chính thức vào năm 2014 khi Tổng thống Ilham Aliyev thăm cấp Nhà nước Việt Nam và năm 2015 Chủ tịch nước Trương Tấn Sang thăm chính thức Azerbaijan. Gần đây nhất là chuyến công du của Ủy viên Trung ương Đảng, Phó Chủ tịch nước Đặng Thị Ngọc Thịnh đến Azerbaijan nhân dịp dẫn đầu đoàn đại biểu cấp cao Việt Nam tham dự Hội nghị Cấp cao lần thứ 18 Phong trào Không liên kết tại Baku, Azerbaijan (25 - 26/10/2019); hay chuyến thăm của Thứ trưởng Ngoại giao Cộng hòa Azerbaijan tới Việt Nam vào ngày 10 - 13/3/2019 để đồng chủ trì tham vấn chính trị giữa hai Bộ Ngoại giao Việt Nam và Azerbaijan.

Trên các diễn đàn đa phương, Azerbaijan đã ủng hộ Việt Nam trong vai trò Ủy viên không thường trực Hội đồng Bảo an Liên Hợp quốc nhiệm kỳ 2020 - 2021. Năm 2019, Azerbaijan được bầu làm chủ tịch Phong trào Không liên kết (NAM). Nhiệm kỳ Chủ tịch của Azerbaijan đã được kéo dài đến cuối năm 2023 với sự ủng hộ nhất trí của tất cả các nước thành viên. Phong trào không liên kết là một trong những nền tảng chính mà Azerbaijan và Việt Nam hợp tác hiệu quả.

Việt Nam tham gia Hội nghị cấp cao Phong trào không liên kết năm 2019 tại Baku. Tháng 3/2023 vừa qua, phái đoàn của Việt Nam đã tới tham dự và phát biểu tại Hội nghị cấp cao Nhóm liên lạc Phong trào Không liên kết về ứng phó với Covid - 19 được tổ chức tại Baku. Việt Nam đã chia sẻ kinh nghiệm về phòng chống và phục hồi sau đại dịch Covid - 19 với tinh thần lấy người dân làm trung tâm, vừa chống dịch vừa thúc đẩy các mục tiêu phát triển quốc gia, nhờ đó Việt Nam đã đạt được tốc độ tăng trưởng 8,02% trong năm 2022⁽²⁾.

Về *hợp tác kinh tế - thương mại*, năm 2022, kim ngạch thương mại hai chiều đạt 703 triệu USD, tăng 730% so với năm 2021. Hợp tác trong lĩnh vực dầu khí là một trong những định hướng chính trong quan hệ thương mại và kinh tế giữa Việt Nam và Azerbaijan. Ngày 29/11/2019, tại Hà Nội, Công ty cổ phần Lọc hóa dầu Bình Sơn (BSR) - thành viên của Tập đoàn Dầu khí Việt Nam (Petrovietnam) và Công ty SOCAR Trading (thành viên của Tập đoàn Dầu khí Quốc gia Azerbaijan - SOCAR) đã ký kết hợp đồng cung cấp dầu thô cho Nhà máy Lọc dầu (NMLD) Dung Quất vào năm 2020. Theo nội dung ký kết, SOCAR Trading sẽ cung cấp dầu thô Azeri cho NMLD Dung Quất trong 6 tháng đầu năm 2020 với khối lượng cung cấp là 5 triệu thùng.

Mặc dù vậy, hợp tác kinh tế - thương mại giữa Việt Nam và Azerbaijan vẫn chưa tương xứng với tiềm năng của hai nước, thể hiện ở việc kim ngạch xuất nhập khẩu giữa hai nước vẫn còn chiếm tỷ trọng nhỏ trong tổng kim ngạch ngoại thương của mỗi nước và cơ cấu hàng hóa xuất nhập khẩu giữa hai bên còn hạn chế. Do đó, hai bên cần tích cực hơn nữa trong công tác thông tin thị trường, nghiên cứu giới thiệu doanh nghiệp hai nước tham gia vào các hội chợ, triển lãm để tăng cường kết nối, giao thương, đẩy mạnh hoạt động xúc tiến thương mại. Đặc biệt, các chuyên gia Azerbaijan đóng vai trò không thể thay thế trong việc giúp đỡ Việt Nam khai thác và chế

biến dầu khí cũng như xây dựng các khu công nghiệp dầu khí⁽³⁾. Do đó, triển vọng hợp tác giữa hai quốc gia trên lĩnh vực dầu khí khá tươi sáng. Bên cạnh đó, Azerbaijan cũng đầu tư mạnh vào việc phát triển cơ sở hạ tầng giao thông như: xúc tiến xây dựng một khu kinh tế tự do gần cảng biển quốc tế Baku là cảng hiện đại nhất trên biển Caspian; hệ thống đường sắt Baku - Tbilisi - Kars có thể kết nối châu Âu với châu Á; hành lang giao thông quốc tế Tây - Bắc và Đông - Nam. Qua đây có thể thấy tiềm năng vận chuyển hàng hóa rất lớn từ Việt Nam qua lãnh thổ Azerbaijan sang Châu Âu và ngược lại.

Trong lĩnh vực *hỗ trợ nhân đạo*, Quỹ Heydar Aliyev đã hỗ trợ dự án sửa chữa điểm trường Phiêng Sủi ở Hà Giang năm 2018. Việt Nam còn nhiều các địa phương và điểm trường khó khăn, do đó đây cũng là một lĩnh vực được ưu tiên hợp tác trong thời gian tới.

Về *giao lưu nhân dân*, Tổ chức hữu nghị Việt Nam - Azerbaijan được thành lập năm 2015 có chức năng làm cầu nối cho các tổ chức chính trị - xã hội, các trường đại học, viện nghiên cứu, doanh nghiệp của 2 quốc gia để đẩy mạnh quan hệ hữu nghị và hợp tác trên nhiều lĩnh vực. Tổng thống Cộng hòa Azerbaijan İlham Aliyev là người đề xuất sáng kiến tổ chức Diễn đàn Hữu nghị Việt Nam - Azerbaijan lần đầu tiên vào ngày 7/5/2015 tại trường Đại học ADA tại thủ đô Baku. Sự kiện này đã thu hút sự tham gia của 40 sinh viên Việt Nam tốt nghiệp tại các học viện đào tạo của Azerbaijan. Bà Nguyễn Vũ Hà Lê, Vụ trưởng Vụ Đối ngoại, Văn phòng Chủ tịch nước và ông Nghiêm Vũ Khải, Đại biểu Quốc hội, Chủ tịch Hội Hữu nghị Việt Nam - Azerbaijan đã được trao tặng huy chương "Taraggi" vì những đóng góp cho sự phát triển quan hệ hữu nghị và hợp tác giữa hai nước. Ngược lại, Đại học Quốc gia Baku, Đại học Dầu khí và Công nghiệp Quốc gia Azerbaijan và Trường Quân sự Cấp cao Heydar Aliyev đã được trao tặng Huân chương "Hữu nghị" của Chủ tịch nước Cộng hòa

Xã hội Chủ nghĩa Việt Nam.

Về *kết nối địa phương*, tọa đàm "Gặp gỡ Azerbaijan - 2019" được Bộ Ngoại giao Việt Nam phối hợp với Đại sứ quán Azerbaijan tổ chức ngày 11/1 tại Hà Nội được coi là một sự kiện quan trọng để các địa phương của Việt Nam trao đổi phương hướng, biện pháp và dự án hợp tác cụ thể với Azerbaijan. Tại buổi tọa đàm, đại diện của hơn 20 tỉnh, thành của Việt Nam đã tham dự và từ đó gắn với mục đích mở rộng hợp tác song phương trong các lĩnh vực kinh tế, thương mại và nhân đạo giữa Azerbaijan và Việt Nam nói chung và các địa phương hai nước nói riêng.

Trung tâm Văn hóa và Lịch sử Azerbaijan được thành lập năm 2014 thuộc Viện Chính sách, pháp luật và quản lý của Liên hiệp các hội Khoa học và Kỹ thuật Việt Nam. Mục đích hoạt động của Trung tâm Nghiên cứu Lịch sử và Văn hóa Azerbaijan là tổ chức nghiên cứu những nét tương đồng về văn hóa của hai đất nước làm tiền đề cho giao lưu văn hóa và hợp tác toàn diện của hai quốc gia, vì lợi ích chung hai bên. Kết nối những người Việt Nam yêu mến và quan tâm đến văn hóa lịch sử Azerbaijan với những người Azerbaijan yêu mến và quan tâm đến văn hóa lịch sử Việt Nam. Trung tâm triển khai nghiên cứu, giới thiệu những giá trị truyền thống lịch sử văn hóa của Việt Nam và Azerbaijan để phổ biến ở mỗi nước, góp phần tăng cường sự hiểu biết lẫn nhau của nhân dân hai nước và đóng góp vào hoạt động ngoại giao nhân dân.

Hai bên cũng tích cực thực hiện nhiều tọa đàm, hội thảo nhằm nâng cao hiểu biết lẫn nhau như hội thảo với tựa đề: "Ngoại giao Việt Nam và Azerbaijan: sự tương đồng, phát triển và vai trò trong xây dựng đất nước" do Học viện Ngoại giao phối hợp với Đại sứ quán Cộng hòa Azerbaijan năm 2019, tọa đàm "Trách nhiệm của báo chí với tin tức giả" do Trung tâm Nghiên cứu Văn hóa - Lịch sử - Khoa học Azerbaijan và Đại sứ quán Azerbaijan phối hợp tổ chức năm 2020, tọa

đàm "Azerbaijan trong quá khứ, hiện tại và quan hệ Việt Nam - Azerbaijan" (2020) do Viện Nghiên cứu Châu Âu thuộc Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam phối hợp với Đại sứ quán Azerbaijan tại Việt Nam tổ chức, hội thảo "30 năm thiết lập quan hệ ngoại giao giữa Việt Nam và Azerbaijan: Lịch sử và triển vọng" (2022) do Học viện Ngoại giao cùng Đại sứ quán Azerbaijan phối hợp tổ chức nhân kỷ niệm 30 năm thiết lập quan hệ ngoại giao giữa Việt Nam và Azerbaijan. Đây là kênh hợp tác hữu hiệu nhằm tăng cường hiểu biết, lan tỏa những giá trị tốt đẹp hơn giữa hai bên làm nền tảng cho mối quan hệ hữu nghị sau này.

Đặc biệt cần chú ý đến việc thiết lập và củng cố các mối quan hệ giữa nhân dân hai nước trong tất cả các lĩnh vực, bao gồm cả khoa học, giáo dục, âm nhạc, thể thao. Hợp tác đào tạo giáo dục các cấp học giữa hai nước trên các lĩnh vực nhất là tăng cường hợp tác trên lĩnh vực công nghiệp dầu khí, lĩnh vực thể thao trong đó có môn cờ vua lợi thế của Azerbaijan.

Việt Nam và Azerbaijan có nhiều tiềm năng hợp tác trong lĩnh vực du lịch. Đặc biệt cần chú trọng tổ chức phối hợp trao đổi các chuyến du lịch biên giữa hai nước vào mùa hè hàng năm; Hợp tác báo chí điện tử để quảng bá hình ảnh, con người, lịch sử mỗi nước, chú trọng truyền bá văn hóa Việt Nam sang Azerbaijan và văn hóa Azerbaijan sang Việt Nam nhằm tăng cường sự hiểu biết văn hóa giữa nhân dân hai nước./.

(1) Matin Mammadli (2023), The multi-vectored foreign policy of Heydar Aliiev, Center of Analysis of International relations, <https://aircenter.az/en/single/the-multi-vectored-foreign-policy-of-heydar-aliiev-1194>.

(2) Duy Trinh (2023), Việt Nam tham dự Hội nghị cấp cao Nhóm liên lạc Phong trào Không liên kết về ứng phó với Covid-19 <https://baotintuc.vn/thoi-su/viet-nam-tham-du-hoi-nghi-cap-cau-nhom-lien-lac-phong-trao-khong-lien-ket-ve-ung-pho-voi-covid19-20230303162620409.htm>.

(3) VOV (2019), Phó Chủ tịch nước Đặng Thị Ngọc Thịnh hội kiến Tổng thống Azerbaijan <https://vov.vn/chinh-tri/pho-chu-tich-nuoc-dang-thi-ngoc-thinh-hoi-kien-tong-thong-azerbaijan-970846.vov>.